

newsletter

Česká transformace byla úspěšná*

Václav Klaus

Václav Klaus:
Česká transformace
byla úspěšná

Pavel Kysilka:
Patnáct let
od měnové odluky

Jan Eichler:
Pákistán jako vážný
problém současného
světa

Marek Loužek:
Recenze -
Ralf Dahrendorf:
Hledání nového řádu

Jsme velmi rádi, že máme příležitost uvést tuto naši knížku. Myšlenka této knihy vznikla někdy na jaře loňského roku. Kniha byla psána zhruba od loňského května do loňského září. Samozřejmě je třeba dodat, že kniha navazuje na celou řadu textů nás obou v minulosti a proto bylo z čeho čerpat.

Staré spory se vrací

Důvody, proč napsat tuto knihu, jsou zřejmé. Je to už osmnáct let, kdy to všechno začalo a musím říci, že ty staré spory čas ještě nikam neodnesl. Jsou tady pořád s námi. Přesto je tu dnes výhoda zpětného pohledu a jistého odstupu a právě to jsme v této knize chtěli demonstrovat. Zajímavá je i generační kombinace dvojice autorů. Já už jsem spíše ze seniorů a Vladimír Tomšík je z juniorů, takže tato koprodukcce je jistou zajímavostí. Oba máme strach, že se mnohé zapomíná. Máme strach, že už jsou tady nové generace ekonomů, které o těchto věcech mají jenom velmi zprostředkované informace. I proto tento pokus.

Chtěl bych zdůraznit ještě jednu další věc, která je sice banální a triviální. Kniha není vůbec politická. Někdy loni v květnu nás vůbec nemohlo napadnout, že by byla míněna

jako příspěvek do dnešní prezidentské kampaně. Pokud tam někdo objeví jednu jedinou politizující větu, nechť ji zaškrtně a přinese nám ji. Ta kniha je napsaná velmi suchým, ekonomickým jazykem. Víme, že není pro nositele Nobelovy ceny, ale není ani pro úplně běžného čtenáře. Předpokládá jistou znalost ekonomické teorie.

Musel jsem na tiskové konferenci vysvětlovat, proč tam nikde není zmiňován pan Švejnar. Nás to v polovině května, června opravdu ani nenapadlo. Nenapadlo nás, kdo bude kandidátem do prezidentských voleb. Neměli jsme sebemenší důvod toto jméno zmiňovat. Zabývali jsme se reálnými osobami naší transformace - to on nebyl. A zabývali jsme se reálnými autory, kteří v té době a k té době něco zá-

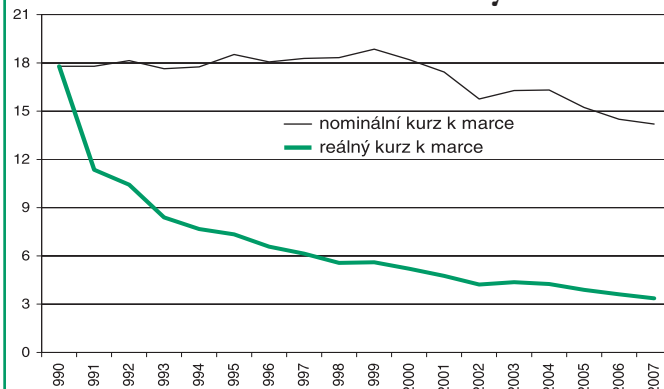
sadního řekli a tam jsme také necítili žádnou potřebu jeho jméno zmínit.

Ta kniha je do jisté míry knihou parciální, to znamená, ona není a nemůže být o celku transformace. Na to je nepochybně relativně velmi útlá. Není o všech aspektech transformace, zejména není o privatizaci, ale tady musím říci, že je k dispozici nedávno rozsáhlý příspěvek, který jsme s Dušanem Trískou publikovali v Politické ekonomii. Kniha nevznikla ve vzduchu-prázdně a navazuje na předcházející práce obou autorů.

Opírali jsme se výlučně - při vši spornosti - o oficiální data. Říkám to velmi důrazně. Nevytváříme nějaká svá originální data, protože nám v podstatě jde o trendy, o tendence - ne o desetiny procenta té či oné veličiny. V debatě o globálním oteplování diskutujeme o tom, zda se průměrná globální teplota na celém světě za sto let zvýšila o 0,74 stupňů Celsia. My v našem tématu diskutujeme o radikálních zvratech, které v průběhu toho transformač-

ÚNOROVÝ GRAF CEPU

Marka za tři koruny

Pramen: ČNB; od roku 2002 marka=euro/1,95583.

*) Příspěvek při představení knihy Václava Klause a Vladimíra Tomšíka „Makroekonomická fakta české transformace“ (Brno, Newton 2007), CEP, 23. ledna 2008.

ního období nastaly, kde šlo o změny v řádu desítek procent a nikoliv v řádu desetín či setin procenta.

Transformační pokles

První tabulka přináší výchozí data. V prvním sloupci jsou další transformující se země a ekonomiky. Ve druhém sloupci nestejná období, jde o léta, kdy docházelo k transformačnímu propadu. Některé země se z toho „vydrápaly“ k plusovým hodnotám ekonomického růstu dříve. Např. na Ukrajině propad HDP o 61 procent trval od roku 1991 do 1999. Tabulka 1 je velmi zajímavá.

Vzájemně se u nás strašíme tím, jak složitě probíhala naše transformace. Pokles našeho HDP trval pouze tři roční období a byl pouze o 12 procent. Vidíme, jaký byl pokles v dalších zemích (polský údaj je poněkud nepřesný, protože ekonomický pokles v Polsku existoval už v dobách Jaruzelského vlády v průběhu 80. let, takže správné číslo pro Polsko by bylo daleko nižší, než jak to vypadá zde). Třetí sloupec je velmi výmluvný – kumulovaný pokles HDP.

Čtvrtý sloupec je kumulovaná inflace. Náš vzestup v tomto období o 110 procent byl daleko nejnižší mírou inflace ze všech transformujících se zemí. Velmi podobný průběh mělo Slovensko, takže bylo druhé se 118 %. Ale pak ta čísla rostou nebetyčně vysoko a když jsem někomu ukazoval Ukrajinu (46 milionů), tak tomu nikdo nevěřil. Ale je tomu skutečně tak, protože když se inflace kumuluje, tak se dojde velmi snadno k takovému velikým, zdánlivě absurdním číslem. Podstatné z těch dat je to, že jakkoli ta čísla jsou od-

lišná, podobné procesy probíhaly ve všech těchto zemích. Transformační pokles byl bez výjimky všude. Také prudké zrychlení cen po půlstoletí uměle, nesmyslně udržovaných cen na absurdní úrovni proběhlo také ve všech zemích. Česká republika je na tom v obou ukazatelích evidentně nejlépe.

V knížce se pokoušíme o jistou interpretaci transformačního poklesu. Vyzýváme všechny, aby opatrně zacházeli se slovem recese. Slovo recese je ze standardní teorie hospodářského cyklu. My jsme přesvědčeni, že tento transformační pokles nebyla standardní recese způsobená poklesem agregátní poptávky tak, jak se to učíme ve standardních makroekonomických učebnicích, ale že to byla systémová změna. Prostě fenomén úplně jiného řádu. V Americe si myslí, že to je standardní recese, kterou znají, což je totální desinterpretace toho, co se u nás tehdy dělo.

Ještě je třeba zmínit problém statistik ekonomického výkonu při tak fundamentální ekonomické změny. Důvodů je mnoho. My už jsme mimochodem měli asi dva semináře CEPu na toto téma, jak ohledně interpretace ekonomického výkonu, tak ohledně výpočtu cenových indexů. Je všeobecným pocitem ekonomů, že realita byla lepší, než ukazují statistická data. Ale nepokoušíme se o nějakou samostatnou alternativní tvorbu dat, vycházíme z těch dat, která jsou k dispozici.

Fakta místo mýtů

Druhá tabulka ukazuje několik dalších údajů. Prvním je reálný kurs naší koruny vůči německé marce. Jsou to slo-

Tabulka 2: Makroekonomická fakta české transformace

	1990	2006
Reálný kurz CZK/DEM (v korunách roku 1989)	10,15	3,34
Průměrná reálná mzda (1990 = 100)	100	156
Produktivita (1990=100)	100	144
Cenová hladina (Německo 100)	27	59
Export (mld EUR)	4,7	71,7
Podíl soukromého sektoru	5 %	86 %

žitě propočty, protože v roce 1990 nebyla koruna česká, ale československá. V roce 2006 už zase není marka, ale je euro. Tyto věci dát dohromady je netriviální statistický úkol. Nicméně je pikantní, že jsme se fakticky dotáhli ke slavné komárkově marce za tři koruny. Což je fenomén, který skoro nikdo vážně nediskutuje, ale soudím, že se o tomto úspěchu mělo mluvit.

Průměrná reálná mzda ukazuje vzestup o 56 procent. Pak máme vývoj produktivity a vývoj cenové hladiny. Cenovou hladinu jsme měli před osmnácti lety na 27 procentech úrovně Německa, teď na 59. Chceme-li přijmout euro, potřebovali bychom, aby byla co nejbližší ke 100. Ideální by bylo přijmout euro v momentu, až se dostaneme z 27 na 59 a z 59 na 100, což ještě chvíli bude trvat. Mimochodem zajímavý je i enormní nárůst našeho exportu. Nikdo něco takového skoro vůbec neví. Zajímavý je i vývoj podílu soukromého sektoru na HDP.

Hlavním tématem knihy je jistá teorie transformačního poklesu. Dále je to debata o řazení či sekvenci transformačních kroků, kapitola o měření výkonu ekonomiky, kapitola o inflaci, kapitola o režimu měnové politiky a o kursovém režimu. Dostáváme se k možnému vstupu do měnové unie a k dalšímu velmi citlivému tématu, jímž je otázka měnové politiky založené na takzvaném cílování inflace.

Formulovali jsme jistou teorii transformačního poklesu založenou na radikální změně zcela pokřivených relativních cen. Známe alternativní hypotézu transformačního poklesu, jsme si vědomi role ztráty poptávky na zahraničních, východních, měkkých

tržích, a proto naši hypotézu formulujeme nikoliv jako náhražku dalších koncepcí a teorií, ale jako jistý doplněk. Dalším tématem, kterému věnujeme kapitulu, je otázka vývoje dvou klíčových veličin, které měly velký vliv na inflaci a vůbec měnový kurs, a těmi jsou produktivita práce a reálné mzdy. Zásadní věcí byla výrazná realokace výrobních faktorů. Došlo k nutnému poklesu reálných mezd vzhledem k výrazně rychlejšímu růstu cen než nominálních mezd.

Poslední téma, které bych zmínil, je řazení transformačních kroků. Mnozí si vzpomínají, že to bylo jedno z klíčových témat počáteční éry a tady jsou naše hlavní teze. Efektivní cenový systém není možné dosáhnout sebedůmyslnější reformou cen, ale pouze jejich liberalizací. Liberalizace cen musí být souběžná, u nás také souběžná byla s liberalizací zahraničního obchodu. Obojí musí předcházet masové privatizaci, protože ta je dlouhodobějším procesem a má zcela odlišné časové nároky než jakýkoli liberalizační krok, který může mít časový nárok nula. Privatizace je proces vyžadující dlouhou dobu.

Diskutujeme také o správném načasování liberalizace pohybů na finančním účtu platební bilance a úplné uvolnění měnového kursu. Jsme přesvědčeni, že privatizace musí předcházet restrukturalizaci firem, protože myšlenka, že by státem organizovaný management začal dělat zázraky, je nerealistická. Jsem velmi rád, že jsme našli společný jazyk kolegou Tomšíkem, kterého považuji za jednoho z našich špičkových mladých ekonomů, jak z oblasti teorie, tak praxe. ■

Tabulka 1: Transformační pokles a vývoj inflace (kumulované údaje v %)

	Období	HDP	Inflace
Česká republika	1991–1993	-12	110
Maďarsko	1990–1993	-18	165
Polsko	1990–1991	-18	1066
Rumunsko	1991–1992	-21	737
Slovensko	1991–1993	-24	118
Bulharsko	1990–1993	-27	1702
Estonsko	1991–1994	-33	9086
Rusko	1992–1996	-35	289 000
Litva	1992–1994	-41	9 040
Ukrajina	1991–1999	-61	46 milionů

Patnáct let od měnové odluky

Pavel Kysilka

člen představenstva České spořitelny*

Letos 8. února uplynulo patnáct let od vzniku české koruny. Skončila tím nejen jepičí epizoda česko-slovenské měnové unie (1. 1. 1993 – 8. 2. 1993), ale definitivně i bezmála tři čtvrtě století trvající existence československé měny – pomíne-li období německé okupace. Jaký život měla československá koruna? Proč česko-slovenská měnová unie trvala tak krátce? Jak došlo k měnové odluce? A jaké jsou paralely s případným přijetím eura?

Od kolku ke kolku, od unie k unii

Život přináší paradoxy: československá koruna vznikla okolováním rakouskouherských bankovek v roce 1919 a zanikla opět kolkováním v roce 1993. Česká koruna vznikla opuštěním jedné – československé – měnové unie a zanikne naším vstupem do jiné – evropské – měnové unie.

Československé měnové unii, jejímž zánikem vznikla česká koruna, prorokoval v lednu 1993 tehdejší vicepremiér Stráský život „ne déle než do švestek“, tedy devět měsíců. Evropské měnové unii, která by měla existenci koruny ukončit, „vyměřil“ Milton Friedman v době jejího vzniku (1. ledna 1999) maximálně patnáct let.

Rozpad Československa znamenal pro českou veřejnost, která měla československý stát „za svůj“, první vážný politický šok po období polisťadové euforie. Část české vlády, jmenovitě ministři za ODS stojící za silným názorem předsedy Václava Klause, usilovala o to, aby se psychologický šok z rozpadu společného státu nematerializoval do reálného národohospodářského šoku: Slovensko bylo naším nejvýznamnějším obchodním partnerem a měnová unie měla zajistit udržení silných ekonomických vazeb.

Tento postoj se prosadil proti odporu ministrů za ODA, neskrývané nechuti nás ve vedení České národní banky, za váhavého postoje lidovců a lhostejnosti veřejnosti.

Československá měnová unie nepřežila proti z testů – riziko skepse a nedůvěry.

Oporou protivníkům měnové unie byla skepse vůči ochotě nové slovenské reprezentace udržet krok s reformním programem české vlády a provozovat obezřetnou a odpovědnou rozpočtovou a měnovou politiku: bylo zřejmé, že rozdílnost ekonomického vývoje v obou státech by podkopala reálnou ekonomickou základnu pro udržení měnové unie při životě.

Každé složité a ne plně standardní ekonomické uspořádání, a tím měnová unie byla, musí prokázat svoji životaschopnost ve dvojím smyslu: za prvé musí překonat skeptická, negativní očekávání, která pokud jsou dostatečně silná, odstartují takový převažující typ chování subjektů v ekonomice, který nakonec přetaví myšlenkovou skepsi do reálné krize (sebenaplňujícího se proroctví). Za druhé, pokud takové uspořádání překoná toto první riziko, je otázkou času, kdy bude testováno reálným externím testem. Teprve zdolání vážného vnějšího testu potvrdí životaschopnost takového uspořádání.

Česko-slovenská měnová unie

V případě vzniku měnové unie je třeba v první fázi překonat skepsi a nedůvěru, která se může projevit v jakémkoliv typu spekulativního chování vůči unijní měně, nebo vůči některému z členů unie. Pokud unie překoná toto riziko i krizi důvěry, čeká ji jednoho dne reálný vnější test. Typicky jde o situaci, kdy některý z členských států utrpí z jakýchkoliv důvodů ekonomický šok s ne-

gativním dopadem na růst a zaměstnanost, a nemá: a) možnost zmírnit a řešit tento šok rozpočtovým transferem v rámci unie; b) možnost nebo vůli zmírnit a řešit tento šok strukturálními politikami a opatřeními (privatizace, zvýšení flexibility pracovního trhu, omezení sociálních transferů atd.), nebo mzdovou zdrženlivostí.

V takové situaci vznikne uvnitř postižené země (země) silný politický tlak na vystoupení z měnové unie. Opuštěním unie taková země znovunabude možnost překonat svoji krizi depreciačí své národní měny a úrokovou politikou národní centrální banky šitou na tělo dané situaci. Je ale velkou otázkou, jak velká by musela být taková krize ve které ze zemí současné eurozóny a v jaké fázi jejího politického cyklu, aby se materializovala do tak vážného kroku, jakým je vystoupení z unie. Apatie v eurozóně vů-

či ekonomickému neúspěchu totiž dlouhodobě roste: růst těsně nad nulou a dvoucifer- ná nezaměstnanost se v eurozóně bohužel staly spíše normálem.

Československá měnová unie nepřežila první z testů – riziko skepse a nedůvěry. Slovenské firmy i domácnosti materializovaly svoji nedůvěru v reálný přesun úspor a likvidity do České republiky v očekávání brzkého rozpadu unie a následné devalvace slovenské měny. Likvidní situace Slovenska se po celý leden 1993 zhoršovala a začala mít vliv i na platební schopnost a disciplínu vůči českým exportérům.

To byl podle mého nejlepšího pozorování a soudu rozhodující politický argument za rozhodnutím české vlády požádat slovenskou stranu o ukončení unie. Opět jako účastník věci musím konstatovat, že slovenská reprezentace nejen bez problému

NOVINKA

Centrum pro ekonomiku a politiku nabízí sborník č. 65/2008 „Zahraniční investice – cíl hospodářské politiky“, do něhož přispěli **Martin Říman, Vladimír Tomšík, Eva Zamrazilová, Stanislava Janáčková, Martin Jahn, Petr Mach, Vladimír Drábek a Tomáš Munzi**. Editorem je **Marek Loužek**. Předmluvu ke sborníku napsal prezident **Václav Klaus**.

Cena: 50 Kč, 104 stran.

**objednávky na www.cepin.cz
tel. 222 192 406, e-mail: cep@cepin.cz**

* Bývalý viceguvernér České národní banky, po rozdělení ČSFR řídil v ČNB přípravu a realizaci měnové odluky a zavedení české koruny.

souhlasila, ale při prvních společných plánovacích a koordinačních schůzkách odhalila plnou praktickou připravenost.

Nedůvěra, která měnovou unii po jediném měsíci pohřbila, tak byla do velké míry vytvořena nejen názorovým rozštěpením v české politické reprezentaci, ale zejména apetitem i připraveností slovenské reprezentace k zavedení vlastní měny. Následná devalvace slovenské koruny (10. července 1993, o 10 %) dala za pravdu i spekulacím o likviditě ze Slovenska do českých bank a trezorů. I po zániku unie se obě vlády a centrální banky dohodly na nadstandardním platebním styku mezi oběma zeměmi na principu clearing. Ten až do svého zrušení zmírnil zejména pro exportéry a importéry šok z rozpadu společné měny.

Měnová odluka

Úvahy o tom, zda a jak dlouho by se měnová unie mezi Čechy a Slováky udržela, pokud by přežila test důvěry, zda by zvýšila vůli obou stran koordinovat svoje měnové a rozpočtové politiky a reformní programy, by byly

široou spekulací. V souladu se svým tehdejší názorem jen dodávám, že pravděpodobnost úspěšného udržení měnové unie se jevila relativně nízkou, bylo ale projevem politické a státnické odpovědnosti alespoň se pokusit o toto mezistátní měnové uspořádání.

Česká koruna se stala jednou z nejúspěšnějších světových měn.

Přípravy a realizace měnové odluky a zavedení české koruny se zúčastnilo 40 000 lidí z osmi institucí: České národní banky, Ministerstva financí, České spořitelny, Komerční banky, České pošty, Policie, Armády, Útvaru rychlého nasazení. Část bankovek se okolkovala před vlastní odlukou; bankovky vyměněné na přepážkách se ihned svázely ke kolkování v Komerční bance a poté k výměně u přepážek Spořitelny a Pošty. Výměna probíhala čtyři dny. Kromě okolkovaných bankovek byly nově emitovány dvousetkoruny.

K odluce byl v krizovém režimu přijat zákon, celá akce

byla koordinována se slovenskou vládou. Precizní plánování a vysoká motivace všech zúčastněných institucí spolu s intenzivní komunikační kampaní stály za úspěšným průběhem celé akce, která posílila důvěryhodnost vlády, centrální banky a přenesené i nové české měny. Model české odluky byl následně použit v pěti postsovětských republikách při jejich opuštění rublové zóny a zavedení národních měn. Neméně koncepčně, smluvně, organizačně a technicky složitou operací bylo i následné zřízení clearingů se Slovenskem zajišťující mezistátní platební styk.

Paralely s eurem

Evropská měnová unie na rozdíl od česko-slovenské prošla úspěšně prvním z obou popsáných úskalí. Dosud ji však čeká druhý – vážnější – typ testu. Česká koruna se mezitím stala jednou z nejúspěšnějších světových měn. Získala relativně brzy po svém vzniku plnou konvertibilitu (1995). Prošla jen s malou ztrátou krizí důvěry vůči novým tržním ekonomikám v roce 1997 (v kontrastu k domácí politické krizi, která

byla na bázi této epizody vyvolána).

Stala se měnou s nižší inflací, než vykazovala oblast eurozóny. Díky tomu se stala měnou s nižší úrokovou zátěží než euro a začala sloužit k financování zahraničních firem prostřednictvím úvěrů, vnitroholdingových transferů a odlivu dividend. Zhodnotila výrazně vůči hlavním světovým i lokálním měnám. Razantní posílení koruny vůči dolaru zmírnilo a rozložilo dopad nárůstu světových cen ropy a dalších komodit na naši ekonomiku.

Dosavadní spektakulární úspěch české koruny ve vztahu k euru „krytý“ úspěchem české ekonomiky a nevyhnutelný test, kterým evropská měnová unie bude muset projít, stojí zjevně za nízkým apetitem české veřejnosti, politické reprezentace a centrální banky na brzké připojení se České republiky k eurozóně. Žádná seriózní diskuze o časování vstupu a nezbytné ekonomické připravenosti země (což se nerovná splnění formálních kritérií) se nemůže vyhnout těmto dvěma fenoménům. ■

NABÍZÍME

CEP nabízí sborník č. 63/2007 „Konec České konsolidační agentury“, do něhož přispěli bývalý ministr financí **Ivan Kočárník**, člen bankovní rady ČNB **Pavel Řežábek**, generální ředitel zanikající ČKA **Zdeněk Čáp**, analytici ČNB **Luboš Komárek** a **Miroslav Kollár**. Editorem je **Marek Loužek**. Předmluvu napsal **Václav Klaus**.

Cena: 50 Kč, 78 stran.

CEP nabízí sborník č. 56/2007 „Euro – dříve nebo později“, do něhož přispěli přední čeští ekonomové **Stanislava Janáčková**, **Viktor Kotlán**, **Miroslav Singer**, **Václav Klaus**, **Jan Skopeček** a **Petr Mach**, který je zároveň editorem sborníku). Předmluvu ke sborníku napsal **Václav Klaus**.

Cena: 50 Kč, 92 stran.

objednávky na www.cep.in.cz • tel. 222 192 406, e-mail: cep@cep.in.cz

Pákistán jako vážný problém dnešního světa

Jan Eichler

Ústav mezinárodních vztahů

Násilná smrt Benázír Bhuttové v prosinci loňského roku znovu přitáhla celosvětovou pozornost k lidnatému Pákistánu (160 milionů obyvatel). Nejprve byla média zaplavena emotivními komentáři na téma dramatického osudu charakteristické političky, která navíc měla doslova magické iniciály – BB. Až po několika dnech se vrátily věcné úvahy, podle kterých Pákistán ani zdaleka není jenom Bénázír Bhuttová. Naopak, sama Bhuttová byla produktem složitých pákistánských poměrů, ve velké míře se jim přizpůsobovala a dokonce je sama ovlivňovala a dále rozvíjela.

Na počátku roku 2008 se už diskutuje klidněji a hovoří se především o obecnějších typických rysech tohoto relativně mladého státu, zejména pak o jeho výbušnosti a velmi těžko předvídatelné budoucnosti. Připomíná se, že za šedesát let své existence měl Pákistán již dlouhou řadu zavražděných nebo popravených politiků. A také se vrací úvahy o geopolitických determinantách a o celkovém mezinárodněpolitickém významu tohoto významného islámského státu s velkou budoucností.

Geopolitické cykly

Pákistán během svých krátkých dějin prošel třemi geopolitickými cykly, v nichž se v plné síle odrážely hlavní rysy mezinárodních vztahů na celosvětové úrovni. První z těchto cyklů se plně kryl se samotnými začátky studené války. Nově vzniklý stát byl klíčovým členem CENTO a ASEAN, dvou vojensko-politických uskupení vytvořených v rámci strategie koncepcí zadržování komunismu na všech místech tehdejšího světa. Zároveň s tím se trvale vymezoval proti Indii a byl součástí geopolitické osy Islamábád – Washington – Peking, která nemilosrdně soupeřila s osou Moskva – Dillí.

Od samých počátků prvního geopolitického cyklu se

formovala jedna ze základních determinant pákistánské politiky – shovívavost Západu a zejména pak USA. Pro ně byla rozhodující úloha Pákistánu na světové šachovnici, a tak bezstarostně přehlížely řadu znepokojivých systémových rysů, které již od roku 1947 až do současnosti určujícím způsobem ovlivňují jak vnitřní, tak i zahraniční politiku Pákistánu.

*Benázír Bhuttová
byla nejen organickou
součástí, ale také aktioní
exponentkou pákistánského
systému oládnutí.*

Pokud jde o vnitřní politiku, prvním znepokojivým rysem se stala klíčová úloha armády. Ta si od samého počátku existence Pákistánu osobovala postavení jednoho z pilířů státní moci. Provedla několik převratů, sesazovala a dosazovala politiky a vyhlášovala výjimečný stav, kdy se jí zachtělo.

V takovémto prostředí se rychle vyvinul i druhý znepokojivý rys pákistánské politiky – autoritativní a nezodpovědné vládnutí elit budovaných na klanovém základě. Prosadilo se již v 70. letech za Zulfíkara Bhutta (otce zavražděné BB), jehož způsob vládnutí je označován za ukázkou tzv. elektivního feudalismu vyznačujícího se všudypřítomným úplatkářstvím a bezohledným obohacováním těch, kteří jsou právě u moci.

Radikalizace islámu

Autoritativní vládnutí ještě více umocnil Bhuttův nástupce generál Muhammad Zijául Hak, který se k moci dostal vojenským převratem a svého předchůdce nechal oběsit jako zločince. Až do konce svého života si držel i funkci velitele pozemních sil pákistánské armády a vysloužil si nelichotivou přezdívku „islámský Pinochet“. A tak se na konci třetího desetiletí existence Pákistánu vytvořil politický systém osobní moci „generál–prezidenta“ opírajícího se

o všemocnou armádu. Tento systém dále rozvinul generál Pervíz Mušaraf poté, co se v roce 1999 dostal k moci cestou dalšího z řady pákistánských vojenských převratů.

Jako další neblahý rys pákistánské vnitřní politiky se vyprofilovala sílící islamizace – prosazoval ji už Zulfikar alí Bhutto. Ten se během své vlády v 70. letech profiloval především v Organizaci islámské konference, své odpůrce vyhlásil za odpadlíky od víry a tvrdě je šikanoval. Islamizační kurz dovršil tím, že vyhlásil šariju za základ pákistánské práva. Další vzestupňování islamizace pákistánské společnosti přišlo v době vlády generála Haka, kdy nastal obrovský rozmach mádrás, islamistických církevních škol.

Mádrásky se nakonec zcela vymkly jakékoliv kontrole a postupně se přeměnily v líheň extremistických a dokonce i teroristických názorů, jež se neomezuji jen na Pákistán,

ale pronikají do celého islámského světa a stále více zasahují i ty muslimy, kteří žijí v evropských zemích (mnozí z nich se tam dokonce narodili). A to už je první rys znepokojivé úlohy Pákistánu ve světové politice – mádrásky mají stále větší podíl na sílící radikalizaci islámu v celém světě, umocňují jeho nesnášenlivost vůči Západu, jeho kulturu a hlavně vůči jeho vlivu na islámský svět.

Spory se sousedy

Dalším znepokojivým prvkem úlohy Pákistánu ve světové politice je trvalé vměšování do vývoje v sousedním Afghánistánu. Jeho počátky se odvíjejí již od roku 1947, kdy Afghánistán hlasoval proti přijetí právě vzniklého Pákistánu do OSN. Od té doby všichni pákistánští vůdci bez rozdílu usilovali a nadále usilují o eliminaci vlivu Afghánistánu. Jejich posedlostí se stala „finlandizace Afghánistánu“, asijská varianta neutralizační politiky. A právě tato posed-

NOVINKA

CEP nabízí sborník č. 64/2008 „Auguste Comte. 150 let od smrti“, do něhož přispěli Miloslav Bednář, Miloslav Petrušek, Ján Pavlík, Lukáš Kovanda a Marek Loužek (editor sborníku). V příloze najde čtenář úryvky z „Kursu pozitivní filozofie“ Augusta Comta, kapitoly z „Kontrarevoluce vědy“ od Friedricha Augusta von Hayeka o Comtovi a výňatek z knihy „Moderní člověk a náboženství“ od Tomáše Garrigue Masaryka. Předmluvu napsal Václav Klaus.

Cena: 50 Kč, 134 stran.

**objednávky na www.cepin.cz
tel. 222 192 406, e-mail: cep@cepin.cz**

lost vystoupila výrazně do popředí po sovětském vpádu do Afghánistánu v roce 1979, kterým se odstartoval druhý geopolitický cyklus pákistánských dějin.

Na počátku tohoto cyklu se Pákistán stal hlavním nástupářem vojenského boje proti SSSR, a tak jeho úloha ve strategii Západu ještě více stoupla. Případla mu totiž nenahraditelná dvojediná úloha: stal se útočištěm pro miliony afghánských uprchlíků a zároveň s tím i svatyní afghánského odboje proti sovětským okupantům. Tato neobyčejně příznivá vnější změna přišla dva roky poté, co se vlády ujal vojenský diktátor Zijául Hak. Právě jemu jedinečné mezinárodněpolitické okolnosti dopřály, aby začal naplňovat cíl, o němž snili všichni pákistánští vůdci – podřídit Afghánistán své politické kontrole, využívat strategickou hloubku jeho území a postupně ho přeměnit ve svoji základnu. Pákistán a zejména pak jeho všemocná zpravodajská služba získaly určující vliv na afghánské bojovníky. Stály u zrodu Tálibánu, který od samého počátku formovaly doslova k obrazu svému. Pákistán se stal mocností regionálního významu.

A svůj význam si plně uchovává a dále rozvíjí také ve třetím geopolitickém cyklu svých dějin, jež začal rozpadem SSSR. Pákistán se nadále vymezuje především proti Moskvě a Dillí, ale ve srovnání s minulostí usiluje o co nejvýraznější proniknutí severním směrem. Ve hře není nic menšího než vedení tras plynovodů a ropovodů z post-sovětských republik směrem k Indickému oceánu a pak dále do USA, Evropy a Japonska. Přířímým rivalem Pákistánu v tomto soupeření je Írán, který má zájem, aby suroviny šly

přes jeho území a pak dále do Perského zálivu. Zájmy těchto dvou soupeřů se neprotínají nikde jinde než v Afghánistánu. To vše nadále posiluje význam Pákistánu jako regionální mocnosti a stejně tak i jeho statut nepostradatelného strategického partnera USA.

Po připomenutí všech těchto geopolitických a historických determinant se můžeme znovu vrátit historické úloze „islámské BB“ a k úvahám

Bez ohledu na to, kdo bude prezidentem v jedné či druhé zemi, bude pro USA mnohem důležitější zahraniční, nikoli vnitřní politika Pákistánu.

o budoucnosti její země. Pokud jde o první námět, je mnoho důkazů, že Benázír Bhuttová byla nejen organickou součástí, ale také aktivní exponentkou pákistánského systému vládnutí. V obou obdobích, kdy byla premiérkou, dále bujela korupce (Transparency International dokonce označila tehdejší Pákistán za nejkorumpovanější zemi světa). Stejně tak se prohlubovala islamizace – mádrásky za obou vlád Bhuttové nadále dostávaly štědrý podporu a zcela volný prostor pro své vnitřní i vnější působení. Navíc narostl počet politických vězňů, mučených lidí a mimosoudních poprav.

A kontinuita se prosadila i v zahraniční politice. Pokračovalo soupeření se sousední Indií, zejména pak šarvátka v oblasti Kašmíru. Pákistán se vzápětí po Indii stal dalším ze tří tzv. neoficiálních členů jaderného klubu (tím třetím je Izrael). Nedílně s tím Pákistán nadále aktivně podporoval tálibánské bojovníky v sousedním Afghánistánu a hlavní úlohu v tom hrála neblaze proslulá

ISI. Benázír Bhuttová se tedy během svých dvou premiérských období natolik přizpůsobila „pákistánským realitám“ a zavedenému způsobu vládnutí, že i po jejím návratu do země se zrodil tzv. americký scénář. Podle něho měl generál Pervíz Mušaraf zůstat prezidentem a Bhuttová se měla stát jeho premiérkou. Tento scénář ale nakonec padl zároveň s výstřely, které předčasně ukončily život BB.

Shovívavost Západu

Dnes již nemá smysl zabývat se úvahami, co by bylo, kdyby Benázír Bhuttová nebyla zavražděna. A stejně tak je zavádějící, abychom spekovali o tom, kdo stál za atentátem a jaké byly jeho (či spíše jejich) úmysly. Víme, že oficiální činitelé v Islamábádu vzápětí po atentátu doslova přispěchali s tvrzením, že to provedla al – Kajdá, ale nedali žádné nevyvratitelné důkazy. Pochybovači oprávněně namítají, že v zabití BB byly takové prvky, které al – Kajdá dosud nikdy a nikde nepoužila – přímý a cílený útok na vysokého politického činitele, zabití ženy, použití pistole, výbuch nálože byl omezen „jen“ na nejbližší okolí atentátníka.

Mnohem důležitější otázkou je stav dnešního Pákistánu a jeho úloha ve světové politice. Generál – prezident Mušaraf dále zvýraznil všechny problematické rysy pákistánské vnitřní i zahraniční politiky. Využil přitom všech možností, které se mu naskytly po 11. září 2001. Jestliže jeho předchůdci těžili z nezastupitelné úlohy Pákistánu v boji proti světovému komunismu, on získával velké výhody z úlohy klíčového spojence USA v boji proti globálnímu terorismu.

Na počátku roku 2008 tedy vidíme řadu jasných determinant dalšího vývoje pákistánské politiky. Tato země nadále bude strategickým spojencem USA. Bez ohledu na to, kdo bude prezidentem v jedné či druhé zemi, bude pro USA mnohem důležitější zahraniční, nikoli vnitřní politika Pákistánu. Jeho demokratizace bude nadále vyhlášována jako velký úkol, ale postupovat bude velice pomalu. Vnější podmínky jsou nadále nastaveny pro autoritativní vládcu a pro působení Pákistánu směrem do post-sovětského prostoru. Nadále bude platit shovívavost Západu, zejména pak USA. ■

NABÍZÍME

CEP nabízí sborník č. 61/2007 „Marshallův plán – šedesát let poté“, do něhož přispěli Jindřich Dejmek, Jan Eicher, Slavomír Michálek, Oldřich Tůma, Ladislav Tajovský, Vít Smetana, Harry Truman, George Marshall, Edvard Beneš, Leopold Chmela, Philip Nichols, Jan Masaryk a Pavel Tigrid. Editoři jsou Jindřich Dejmek a Marek Loužek. Předmluvu napsal prezident Václav Klaus.

Cena: 50 Kč, 188 stran.

objednávky na www.cepin.cz

PŘEDPLATNÉ CEPu

Nejjednodušší způsob, jak za výhodnou cenu dostávat pravidelně Newsletter, sborníky CEPu a pozvánky na semináře

BLIŽŠÍ INFORMACE NA:

www.cepin.cz • tel. 222 192 406

ZPRÁVA ZE SEMINÁŘE

Makroekonomická fakta české transformace

Ve středu 23. ledna 2007 uspořádalo Centrum pro ekonomiku a politiku prezentaci knihy „Makroekonomická fakta české transformace“ (Brno, Newton Publishing 2007). Na panelu, který moderoval Petr Mach, vystoupili spoluautoři knihy prezident České republiky Václav Klaus a člen bankovní rady České národní banky Vladimír Tomšík.

Václav Klaus v úvodu vysvětlil, že po osmnácti letech od listopadu 1989 máme výhodu zpětného pohledu. Styl knihy je pozitivní – empirický. Kniha je založena na oficiálních statistikách a ukazuje směr i trendy vývoje. Větší část prezentace věnoval prezident transformačnímu poklesu, který byl v ČR nejnižší ze všech zemí střední a východní Evropy. Nešlo o klasickou recesi způsobené makroekonomickou restrikcí, nýbrž o transformační otřes. Klaus nabídl teorii transformačního poklesu, který byl vyvolán radikální změnou pokřivených relativních cen, což bylo možné jen při růstu cenové hladiny.

Prezident rozebral hlavní makroekonomické indikátory ČR mezi léty 1990–2006. Reálný kurz koruny k německé marce posílil z 10,15 na 3,34 (Komárkova marka za tři koruny se stává realitou). Reálné mzdy se zvýšily o 56 %, cenová hladina se zvýšila z 27 % na 59 % hladiny západoevropských zemí. Objem českého exportu se zvýšil z 4,7 mld EUR na 71,7 mld EUR. Podíl soukromého sektoru se zvýšil z 5 % na 86 %, stoupl počet vysokoškoláků i očekávaná délka života.

Česká transformace byla jak historicky tak v porovnání se zahraničím úspěšná. České reálné mzdy ve srovnání s ostatními zeměmi nejvíce předčily stav z roku 1989. V pořadí transformačních kroků musela privatizace předcházet restrukturalizaci. Liberalizace cen proběhla

souběžně s liberalizací zahraničního obchodu, liberalizace pohybů na finančním účtu platební bilance byla ponechána na pozdější fázi transformace.

Vladimír Tomšík se zaměřil na měření výkonu české ekonomiky. ČR podle něj znamená jako jedna z mála zlepšování směných relací. Vykolejením v úspěšném růstu české ekonomiky bylo zbytečné zpomalení v období 1996–98, kdy se česká ekonomika stala nechtěným rukojmím domácího politického sporu. Recese byla do ekonomiky vnesena uměle, zvnějšku, nešlo o systémovou krizi.

Tomšík zdůraznil, že inflace je i v transformujících se ekonomikách čistě peněžním jevem. Potvrdila se kvantitativní teorie peněz. Specifikum tranzitivních zemí byla druhotná platební neschopnost. Pokud jde o režim kurzové politiky, pro stabilizaci ekonomiky se zdá být vhodnější řízený floating, který zajišťuje pružné reakce na šoky. Vlastní měnová politika je v prostředí fixního kurzu dlouhodobě neudržitelná. Není náhodou, že nejvíce rozkolísaný růst mají země s fixním kurzem. Sterilizace byla drahá a extrémně nákladná.

Tomšík se zabýval i inflací a vstupem do měnové unie. Společná měna podle něj nevede k jednotné inflaci, úroveň cenové hladiny kopíruje ekonomickou úroveň země. Po vstupu do eurozóny bude probíhat nejen reálná, ale i cenová konvergence – přes inflaci. Inflace bude odrážet i počáteční nad/podhodnocení měn. Na transformaci je nutno podle Tomšíka pohlížet pomocí instrumentária standardní ekonomie. Specifické jsou výchozí podmínky, nikoli povaha ekonomického chování lidí.

Miroslav Singer upozornil na problém statistických zkreslení. Miroslav Ševčík položil otázku, jakou bu-

doucnost má inflační cílování. Ivan Kočárník přiznal, že se kurzový režim měl změnit dříve; už počátkem roku 1996 chtěli ministři uvolnit kurz, ale ČNB byla proti. Eva Zamrazilová poznamenala, že vzhledem k reálné konvergenci bychom se za patnáct let mohli dostat na úroveň průměru eurozóny, ale i pak může být náš růst rychlejší než v Německu. Dušan Tríska nadhodil otázku přínosů a nákladů rozdělení ČSFR. Podle Jiřího Weigla je dobře, že nová kniha o makroekonomii transformace je o faktech, nikoli mýtech. Vladimír Dlouhý se zastal fixního kurzu, který sehrál důležitou roli jako transformační kotva. Kamil Janáček upozornil, že inflace ve Slovinsku se po vstupu do eurozóny zvýšila z 1,5 % na 6 %.

V závěru Václav Klaus varo-

val před unáhleným vstupem do eurozóny, jímž by se natrvalo zafixoval kurz a zbavili bychom se autonomní měnové politiky. Cílování inflace označil prezident za polonáštroj, nikoli metodu řízení měnové politiky. Rozdělení ČSFR Slovensku podle Klause pomohlo; je však paradoxní, že Slovensko dnes chce vstoupit rychle do eurozóny, když před patnácti lety se chtělo oddělit od československé měnové unie. Liberalizace finančního účtu platební bilance byla podle prezidenta předčasná, ale šlo o podmínku členství v OECD. Podle Vladimíra Tomšíka je, pokud jde o cílování inflace, nutno ctít kontinuitu instituce – ČNB. Největším motorem reálné konvergence je podle něj tržní ekonomika se stabilním makroekonomickým prostředím. ML

VÁCLAV KLAUS & VLADIMÍR TOMŠÍK

Makroekonomická fakta české transformace

NC PUBLISHING

RECENZE – RALF DAHRENDORF: HLEDÁNÍ NOVÉHO ŘÁDU

Marek Loužek

Centrum pro ekonomiku a politiku

Kniha Ralfa Dahrendorfa „Hledání nového řádu. Přednášky o politice svobody“ (Paseka 2007) zaujme každého, kdo se zajímá o liberální teorii a politiku. Autor, který přednášel sociologii v Hamburku, Tübingenu a Kostnici, byl v letech 1974-84 ředitelem London School of Economics, v letech 1987-97 vedoucím St. Anthony's College a prorektorem Oxfordské univerzity. Od roku 1993 je členem Horní sněmovny britského parlamentu.

Naplnění svobody

Když byl britský konzervativní politik Harold Macmillan zvolen ministerským předsedou, pronesl 20. června 1957 na fotbalovém stadionu v Bedfordu řeč, která vstoupila do dějin mimo kvůli působivému sdělení: „Budme čestní: většině lidí u nás se ještě nikdy nedařilo tak dobře.“ Podobně český prezident Václav Klaus v novoročním projevu zdůraznil, že nikdy předtím jsme se neměli tak dobře jako dnes.

Ralf Dahrendorf vidí úžasný vzestup HDP na hlavu, připojuje k nim však některá „ale“. Přestože za posledních půl století se na Západě HDP na hlavu zečtyřnásobil, lze pochybovat, že by lidé roku 2001 byli čtyřikrát šťastnější, než byli lidé roku 1957. Lidské zkušenosti se štěstím potvrzují spíše lidovou moudrost, že se různé subjektivní polohy – pocity štěstí i zklamání – neustále střídají.

Když dosáhneme toho, oč se snažíme, nastupuje po určité době ochablost, a dokonce i jisté zklamání. Blahobyt a zámožnost mají rozměry, které lze změřit, např. pomocí HDP na obyvatele. Nicméně pocit štěstí je natolik osobní, že jej nelze zvážít. Je otázkou, k čemu by společnost měla směřovat. Dahrendorfova odpověď

zní: je to svoboda. Svoboda je vůdčí ideou veškerého pokroku lidských věcí.

Dějiny podle autora nesledují žádný předem daný plán. Dějiny nemají žádný smysl. Smysl jim můžeme, ba přímo máme dávat my, například takový, který otevřít počet největší počet životních šancí. Dahrendorf je nepolepšitelný osvícenec. Americká ústava a blahobyt národů prostřednictvím neviditelné ruky trhu přispívají k tomu, aby se pro lidi vytvářelo stále více životních šancí.

Svoboda je vůdčí ideou veškerého pokroku lidských věcí.

Svoboda má nejen instrumentální roli, tj. vývoj je možný jen prostřednictvím svobody, přesněji řešeno prostřednictvím určitých základních svobod; svoboda má navíc roli konstitutivní, protože na jejím růstu se měří úspěšnost vývoje. Kdo chce vyřešit všechny otázky světa, nakonec nevyřeší žádnou. Světová demokracie je utopie, utopii však není svět demokracií.

Otázka rozdělování

Nejdůležitější „ale“, která tezi, že se nám nikdy nedařilo tak dobře, relativizují, spočívá podle Dahrendorfa v určení, na koho se vztahuje ono „my“. Podle autora to nejsou všichni lidé, dokonce ani ne všichni v rozvinutých zemích OECD, a už vůbec ne ve třetím světě. Dahrendorf zapomíná, že i chudí lidé v rozvinutých zemích bohatnou a bohatnou i lidé v rozvojových zemích, byť z relativně nižší úrovně.

Nerovnosti jsou podle Dahrendorfa snesitelné tehdy, pokud ty, kdo nabyli bohatství, nedostávají do situace, že by jiným bránili v plné účasti na životě společnosti, anebo, v případě chudoby, by lidem bránili, aby využívali svých

občanských práv. Domněnku, že rostoucí nerovnost může a dokonce musí vést k bodu, kdy se chudí obrátí proti bohatým, Dahrendorf správně kritizuje jako falešnou.

Dahrendorf, ačkoli patří do sociologické teorie konfliktu, zpochybňuje marxistickou teorii o třídním boji. Neexistuje žádný náznak organizování těch, kdo v globálním závodě přišli zkrátka. Normální, první reakcí na nesplněná přání není, že se založí organizace, ale že člověk udělá něco sám. Otevřené společnosti pro to nabízejí mnoho příležitostí a podnětů. Životní šance jsou jejich ideálem i praxí.

Lze souhlasit s Dahrendorfem, že svoboda a rovnost představují dvě různé perspektivy pohledu na společenské poměry. Kdo chce především rovnost, zapomíná často na svobodu. Dahrendorf vcelku trefně konstatuje, že nerovnost je živlem svobody. Svobodná společnost připouští velký prostor pro rozdíly mezi lidmi, a sice nejen co do jejich povahy, ale i postavení.

Přes tyto správné postřehy se Dahrendorf příliš snadno uchyluje k sociálně definovaným právům, např. garantovanému základnímu příjmu. Když hovoří o „tržním liberalismu s prvky přerozdělování“, přibližuje se už nebezpečně americkému liberalismu, který stojí v kontrapozici proti konzervativismu a má s klasickým evropským liberalismem jen málo společného.

Národní stát

Dahrendorf ve své knize vzdvihuje národní státy, které jsou domovským místem demokracie a budovou, v níž se daří liberálnímu řádu. Autor pozoruje, že v posledních desetiletích se důležitá rozhodnutí přesunula od národních států do větších, často méně vyhraněných prostor. Pro Evropany vstupuje do hry dobře definovaný prostor EU. Především v něm, tedy mimo národní státy, se má osvědčit evropská demokracie.

Dahrendorf souhlasí s Larry Siedentopem, že demokracie je legitimní v Evropě je

v nebezpečí. Dokonce nabízí hořký vtíp: kdyby EU žádala o členství v EU, musela by být odmítnuta kvůli chybějícímu demokratickému uspořádání. Evropský parlament si své jméno ani nezaslouží. Přes novou rétoriku evropanství nebyla Evropa nikdy tak silně roztržena do národních kultur jako dnes.

Dahrendorf nabízí hořký vtíp: kdyby EU žádala o členství v EU, musela by být odmítnuta kvůli chybějícímu demokratickému uspořádání.

Dahrendorf varuje, že evropská demokracie nemá pevné základy. Demokratické instituce si bez toho, čemu se říká demos, nezaslouží své jméno. Evropa nemá žádný evropský národ, evropskou řeč, evropské veřejné mínění, žádná pro všechny závazná měřítká státní příslušnosti. EU není demokratickým státem a nebyla by jím ani po takzvané ústavní smlouvě. Je spíše symptomem demokratického dilematu, které liberální systém vystavuje tlaku.

Když Dahrendorf varuje před etnickými čistkami při prosazování právo národů na sebeurčení, je to legitimní. Přesto příklady, které uvádí na podporu tvrzení, že dochází ke koncentraci moci v rukou regionálních demagogů a potentátů – například nezávislé Slovensko, nezávislé Baskicko či nezávislý Quebec – nejsou příliš šťastné. Že by Quebecu či na Slovensku docházelo k etnickým čistkám, je nesmysl.

S Ralfem Dahrendorfem lze vést rozumný dialog. Liberální řád spočívá podle něj na dvou pilířích: demokracii a právním řádu. Oba fungují v rámci národního státu. Představa světového parlamentu a světové vlády patří nejen do říše fantazie, nýbrž i utopie. Mezinárodně platných norem prakticky neexistuje. Páteří ústavy svobody zůstane národní stát a parlamentní demokracie klasického stříhu. ■